

SOUVISLOSTI A KOMPONENTY SOCIÁLNÍHO ROZVOJE V ZEMĚDĚLSTVÍ A V POTRAVINÁŘSKÉM PRŮMYSLU

Z. Krůček

KRŮČEK, Z. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Souvislosti a komponenty sociálního rozvoje v zemědělství a v potravinářském průmyslu*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (1) : 1-12.

Pojetí sociálního rozvoje zúžené jen na otázky sociálního zabezpečení a sociálních jistot je překonáno nejen v teorii, ale i v samotné společenské praxi. Nová kvalita sociálního pohybu klade na sociální rozvoj a jeho řízení nové nároky. Roste tak význam teorie, jejíž základní funkcí je poznat a analyzovat nové jevy a procesy, zobecňovat dosavadní praxi a na jejím základě, s využitím marxisticko-leninských metod, odhalovat zákonité tendence vývoje. Také v zemědělsko-potravinářském komplexu vychází řízení a plánování sociálního rozvoje z jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti. Obdobně jako v jiných odvětvích národního hospodářství, mají jednotlivé procesy sociálního rozvoje i zde svá specifika v rámci obecných znaků. Porovnání obecných znaků se specifickými a vymezení základních kategorií je obsahem článku.

zemědělsko-potravinářský komplex; sociální rozvoj; řízení a plánování; teoretické pojednání

Sociální rozvoj v 7. pětiletce se realizoval v souladu s výsledky rozvoje národního hospodářství, který probíhal v podstatně náročnějších vnitřních i vnějších podmínkách. Vytvoření příznivých ekonomických podmínek pro rozvoj společnosti a člověka bylo ve svých věcných a řídicích charakteristikách součástí celého komplexu otázek a snah o přechod československé ekonomiky na převážně intenzivní formy rozvoje.

Postavení člověka mělo a bude mít v takto strukturované problematice ekonomického a sociálního rozvoje společnosti specifický charakter, daný jednak identitou rozvoje člověka s cíli socialistické společnosti, jednak funkcí člověka jako tvůrce hodnot.

Pro plnění náročných cílů sociálního rozvoje se vytvořily dobré předpoklady již v předcházejícím období socialistické výstavby. V uplynulých letech se dále prohloubily a upevnila dosažené změny sociálně ekonomických vztahů natolik, že ve způsobu života značné části obyvatelstva ČSSR se projevíly pozitivní socialistické prvky, principy a hodnoty. Vytvořila se tak nová kvalita mezilidských vztahů a sociálních potřeb lidí.

V oblasti materiálních podmínek života se vyvinul relativně vysoký standard životní úrovně, který několikanásobně převýšil ukazatele z počátků socialistické výstavby, vysoká míra sociálních jistot a vyspělá struktura sociálního zabezpečení. Přes nepříznivý vliv některých vnitřních podmínek reprodukčního procesu, vnějších ekonomických vztahů

i zhoršené mezinárodní situace se podařilo v 7. pětiletce udržet a stabilizovat dosaženou životní úroveň a zabezpečovat některé kvalitativní změny její struktury. Soustavný tlak na efektivnost výroby, na vyšší zhodnocování práce, surovin a energie byl úspěšný natolik, že následky zpomalení tempa ekonomického růstu v prvním období osmdesátých let i ztížených podmínek reprodukčního procesu neměly zásadní vliv na životní úroveň obyvatelstva a nenarušily tak materiální základnu socialistického způsobu života.

I v dalším období budou pro sociální rozvoj rozhodující tendence, které jsou vlastní procesu završování výstavby rozvinuté socialistické společnosti v ČSSR. Zákonitosti tohoto procesu budou výrazně ovlivňovat obsah, formy i tempo sociálního rozvoje. Z nich bude třeba odvíjet vymezování cílů a hlavních směrů formování socialistického způsobu života a životní úrovně jako východisek pro konkretizaci hospodářské a sociální politiky.

Vybudování rozvinuté socialistické společnosti je jedním z nevyhnutelných stupňů sociálního rozvoje, který má vyústit do beztřídní společnosti se sociální rovností lidí. Postupná realizace tohoto dlouhodobého všeobecného cíle sociálního rozvoje předpokládá nejen růst hmotného blahobytu a existenčních jistot, ale také skutečné osvobození člověka, jeho nezávislost na hmotných podmínkách, omezujících náplň a bohatost jeho životní existence. Proto sociální rozvoj společnosti bude třeba usměrňovat tak, aby lidé plánovitě tvořili žádoucí hmotné podmínky vlastního života a ovládali společenské poměry v zájmu všestranného rozvoje osobnosti, lidských tvořivých sil, schopností a sociální seberealizace.

Do těchto procesů se plně zařazuje zemědělsko-potravinářský komplex, který se stal v posledních deseti letech sektorem mimořádného společenského významu. Jedná se nejen o hlediska vnitřních souvislostí, ale také o hlediska mezinárodních politických a ekonomických rozměrů. Jeho význam bude mít i nadále hlavní váhu v objemu a kvalitě vyráběné produkce, a to při postupném uplatňování hlediska ekologické obnovy, zvláště v zemědělství.

K VYMEZENÍ POJMŮ V OBLASTI SOCIÁLNÍHO ROZVOJE

Budování rozvinuté socialistické společnosti je rozvíjením socialismu na jeho vlastních základech, kdy se objevují nové jevy a procesy a kde se prosazuje působnost nových společenských vztahů.

Pojetí sociálního rozvoje (a sociální politiky) směřující jen na otázky sociálního zabezpečení a sociálních jistot je překonáno nejen v teorii, ale i v samotné společenské praxi. Nová kvalita sociálního pohybu, vytvořená stupněm rozvinutosti socialismu, klade na sociální rozvoj a jeho řízení nové nároky, rozšiřuje a prohlubuje účinnost jeho funkcí a otevírá nové problémy, které vyžadují netradiční způsoby řešení.

Roste tak význam teorie, jejíž základní funkcí je poznávat a analyzovat nové jevy a procesy, zobecňovat dosavadní praxi a na jejím základě, s využitím marxisticko-leninské metody, odhalovat zákonité tendence vývoje.

Všechny pojmy, které se v praxi vyskytují a také používají, mají zcela konkrétní obsah. Jsou-li tyto pojmy, s jejichž pomocí se zkoumané je-

vy poznávají a zejména interpretují, ve shodě s praxí správně vědecky vymezeny, pak nemůže dojít k tomu, že pod stejným pojmem jsou různé představy o jeho obsahu a jeho působnosti. K takovým patří již samotný pojem „sociálního“, a tedy i sociálního vztahu, kategorie sociální sféry, sociálního rozvoje, částečně i sociálního plánování a řada dalších.

V současné době se pojmu „sociální“ používá ve dvojím smyslu. Jednak jako synonyma pro společenské, kdy sociální jevy jsou svým obsahem stejné se společenskými jevy vůbec. Toto použití se považuje za správné ve všech případech, kdy se zkoumají společenské procesy ve svém celku, komplexu. Znamená to, že v tomto smyslu užití termínu „sociální“ je pojímáno jako vše, co má vztah k lidské společnosti, včetně ekonomických jevů, a dokonce i veškerá příroda přetvořená člověkem a tvořící jeho životní prostředí.

V jiném smyslu je „sociální“ používáno všude tam, kde odráží specifické společenské procesy, jevy a vztahy, které ve svých souvislostech a celistvosti tvoří obsah sociální sféry společnosti. Jestliže se hovoří o sociálních potřebách, sociální politice, sociálním plánování atd. jako o určitých strukturách řídicí činnosti, je termín použit právě v tomto smyslu.

Toto dvojí užití v širším a užším smyslu a významu je oprávněné, neboť umožňuje poznávat odlišné jevy. Prvé — širší užití — je ve společenskovědní literatuře již zafixováno. Užití užší kategorie „sociální“ je odrazem současné praxe, kdy toto „sociální“ jako relativně samostatné se prosazuje jako projev nových souvislostí a závislostí společenských jevů, procesů a vztahů.

Za společenské vztahy jsou označovány všechny vztahy mezi lidmi, které se vytvářejí v procesu jejich společenského života, tj. materiální a nemateriální povahy. Patří sem i ekonomické, třídní a národnostní, rodinné i mezilidské, zahrnující i vztahy mezi pohlavími a veškerými skupinami atd.

Sociální vztahy jsou pak vždy konkrétním aspektem a stránkou politického, ekonomického či duchovního procesu a je nutné je analyzovat jako hledisko, stránku (a to velice důležitou) celého systému společenských vztahů. Tato zdánlivě teoretická abstrakce není samoučelná, protože odráží složitost vývoje a struktury společenských vztahů. Má nejen poznávací funkci, ale zároveň odpovídá potřebám současné společenské praxe. Např. ve vývoji sociálně třídní struktury stále vystupují otázky sociálních rozdílů, jejichž řešení podmiňuje dynamiku vývoje sociálně třídní struktury směrem k její homogenitě. Sociální otázky vyvolané individuální situací lidí, jakož i ty, které jsou produkovány společenskými poměry, je třeba poznávat a v kontextu s progresivním vývojem všech oblastí společenské praxe řešit. Do popředí vystupuje nutnost regulování sociální stránky spjaté s uplatňováním vědy a techniky ve výrobě, sociální souvislosti národohospodářského plánování, sociální situace některých společenských skupin atd.

Tyto a mnohé další sociální jevy, procesy a vztahy tvoří obsah sociální sféry společnosti, společností jsou pak řízeny a regulovány specifickými nástroji politické praxe — nástroji řízení sociálního rozvoje a sociální politikou.

Význam těchto sociálních stránek (aspektů) jako svého druhu specifických produktů rozvoje politické, ekonomické a duchovní oblasti

společnosti jim dává povahu relativní samostatnosti a stávají se tak samostatným objektem zkoumání. Jde však nejen o jejich zkoumání, poznávání. Jde-li o zabezpečení dalšího dynamického rozvoje, pak je třeba řídit a regulovat vývoj i těchto relativně samostatných stránek prostřednictvím společenské praxe příslušnými nástroji. Protože „sociální“ neexistuje bez politického, ekonomického i kulturně duchovního pohybu společnosti, může být sociální sféra chápána jako určitý „průsečník“. Sociální politika jako oblast společenské praxe právě tyto sociální vztahy v užším smyslu sleduje a reguluje jejich vývoj. Její systém pak řídí dynamiku rozvoje celé sociální sféry, tj. všech sociálních jevů a procesů, jejichž pohyb je svým obsahem totožný se sociálním rozvojem společnosti.

Patří sem otázka regulace rozdílů, které vyplývají ze specifické situace lidí (nemoc, rodiny s více dětmi atd.), i rozdílů, které determinují společenské faktory (riziková pracoviště, život v pohraničí a odlehlých oblastech, zhoršené přírodní prostředí, život na vesnici či ve velkoměstě atd.). Řízení nástroji v sociální oblasti sleduje ve svém výsledku, aby při optimalizaci podmínek života pracujících nevznikaly neopodstatněné rozdíly a aby také měly odpovídající rozpětí. Výsledně jde o zabezpečování takové dynamiky vývoje sociálně třídní struktury, v němž sociální je z třídních pozic diferencováno a řízeno tak, aby směřovalo k realizaci tendence homogenizace.

Sociální sféra společnosti zahrnuje všechny sociální jevy a procesy a jako taková zabezpečuje sociální rozvoj společnosti a člověka. Protože tyto sociální procesy existují v dialektické spjatosti s ekonomickými procesy, užívá se velmi často v praxi i pojmu „sociálně ekonomický rozvoj“.

CHARAKTERISTIKY A ÚROVNĚ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE

V posledních 10—15 letech jsme svědky nejen u nás v ČSSR, ale také v ostatních socialistických zemích uvědomělého úsilí o zdokonalování soustavy řízení a plánování a celkového hospodářského mechanismu socialismu. V širší perspektivě a obecně lze říci, že jde o hledání dokonalejších organizačních a institucionálních forem společenského života na všech jeho úrovních a ve všech jeho oblastech, které by odpovídaly dosaženému stupni rozvoje výrobních sil, respektive ve kterých by se jednak upevnily výsledky v budování nové, socialistické společnosti, jednak by se stimulovaly nové, z povahy socialismu vyplývající síly dalšího rozvoje.

V tomto kontextu lze vidět a chápat hlubší historický smysl a společenskou funkci výzkumů v některých nových nebo aktualizovaných oblastech, jako jsou např. způsob života, životní prostředí, sociální rozvoj apod., a zároveň i logickou vazbu těchto problémových okruhů na otázky zdokonalování plánovitého řízení socialistické společnosti. Z této perspektivy vyplývá i odpověď na to, proč mají zdánlivě i ty nejodtažitější teoretické problémy v těchto oblastech vždy svůj přímý nebo zprostředkovaný praktický aspekt a význam.

S pojmem sociální rozvoj se setkáváme v podstatě v prvních pracích o otázkách sociálního plánování, kdy jako cíl sociálního rozvoje se např. vytyčuje „... dosáhnout harmonický vývoj ve všech oblastech

života lidí. A protože nám jde o vybudování komunistické společnosti, cílem všech plánovaných změn je zmenšit sociální rozdíly, sbližovat třídy a vrstvy socialistické společnosti nejen v oblasti práce, ale i v oblasti životní úrovně a životního stylu“ (Bauerová, Kolár, Růžička a kol. 1972).

Hronský (1973) v této souvislosti zdůrazňuje, že „předpokládané rozšíření a kvalitativní zdokonalení soustavy plánování se musí zaměřovat na podmínky života lidí, tj. na potřebu všestranného rozvoje jednotlivců, kolektivů, celé společnosti. V tomto smyslu musí být v nynějších národohospodářských plánech podstatně posílněny sociální aspekty života lidí a plánování má tak nabýt současně charakteru sociálního plánování“.

Sovětský autor M. N. Rutkevič vyslovil též celkem jednoznačný názor, podle kterého „... obsahem sféry sociálního plánování je rozvoj osobnosti občanů socialistické společnosti na základě růstu materiálního blahobytu a kulturní úrovně, socialistického uvědomění, stejně tak jako zdokonalování společenských vztahů včetně sociálně třídní struktury směrem k úplné sociální rovnosti“ (Rutkevič 1975).

Z těchto názorů, které byly publikovány na začátku etapy širšího a hlubšího propracování a výzkumu otázek týkajících se sociálního rozvoje vyplývá, že při sociálním plánování (a tím i při sociálním rozvoji) jde o člověka, charakter, úroveň, povahu, způsob, možnosti a jiné faktory jeho života. Vyplývá z toho též, že při sociálním rozvoji jde i o to, zabezpečit určitý způsob „produkce“ a „reprodukce“ právě člověka jako centrálního prvku společenského dění v socialismu.

V současné odborné literatuře socialistických zemí se lze setkat především s koncepcí jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti jako sociálního procesu. V tomto širším pojetí se pak studují změny v sociální struktuře společnosti, změny v ekonomické struktuře s ohledem na rozvoj techniky a růst produktivity práce, vznik nových ekonomických a sociálních institucí, změny v kulturních hodnotách, postojích a řada dalších jevů souvisejících s rozvíjením a utvářením socialistického způsobu života. V tomto širším pojetí je možné chápat sociální rozvoj jako synonymum rozvoje společnosti jako celku.

Toto pojetí znamená tedy určitou integrovanou formu ekonomického a sociálního rozvoje, vytvářejícího se na základě sociálního a politického systému a charakteru sociálních a ekonomických vztahů v socialistickém státě. Spojení se změnami v sociální struktuře má podstatný význam pro ekonomický a technický rozvoj a ekonomické struktury a technika podstatně ovlivňují souběžně sociální růst, sociální změnu a přeměnu způsobu života.

S uvedeným pojetím souvisí i to, že v rámci jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti, probíhajícího v mnoha dimenzích (politických, ekonomických, sociálních, kulturních a dalších) má každý z těchto procesů — i když se uskutečňují v jednotě — svá specifika. Je tomu tak i v případě ekonomického a sociálního rozvoje. Pro přípravu metodických otázek i pro vlastní řízení těchto procesů je třeba, dříve než je možné tyto procesy při řízení a regulaci efektivně integrovat, každý z nich dále rozpracovávat.

Při vymezení kategorií sociálního rozvoje je třeba respektovat úroveň jejich působení. Na makroúrovni se zpravidla považují za hlavní ty

oblasti sociálního rozvoje, ve kterých se uskutečňují rozhodující směry sociálních procesů ve společnosti. V tomto směru jde především o:

- formování, utváření a naplňování socialistického způsobu života;
- zvyšování hmotné a kulturní úrovně se zřetelem na proces tvorby užitečných a dalších hodnot;
- zmenšování sociálních rozdílů se zřetelem na vytváření sociálně stále stejnorodější společnosti při současném diferencování rozdělování podle zásady zásluhovosti.

Z makroúrovně lze pak odvozovat kategorie nebo problémové okruhy pro další úrovně. Pro účely zkoumání, řízení a plánování je na různých úrovních účelné vymezit sociální rozvoj jako soubor určitých otázek (problémových okruhů), vycházejících z jeho specifik a jeho cílového pojetí. Mezi takové okruhy problémů lze zejména řadit:

- sociální aspekty socialistické reprodukce pracovních sil a postavení člověka ve výrobě a společnosti v souvislosti s uplatňováním vědeckotechnického rozvoje;

- sociální aspekty rozdělování a přerozdělování ve vztahu k materiální zainteresovanosti, efektivnosti a zajištění sociálních jistot;

- sociální aspekty dosažení a uspokojování základních a vyšších sociálních potřeb na úseku školství, zdravotnictví, sociálního zabezpečení, péče o děti, bydlení, stravování a výživy a sociálních služeb;

- sociální vztahy, hodnoty a motivace ve vztahu k práci, technice, společenským aktivitám, ke spotřebě atd.;

- strukturální a institucionální změny s ohledem na jejich funkci v rozvoji včetně vědy a institucionální řízení sociálních procesů, jejich plánování a prognózování;

- sociální aspekty či důsledky vytváření příznivého pracovního prostředí a tvorby a ochrany životního prostředí;

- sociální strukturu, její formování, sociální a územní mobilitu;

- sociální aspekty integračního procesu socialistických zemí.

Z těchto okruhů pak mohou vyplývat rámcové i dílčí úkoly pro různé úrovně řízení a plánování sociálního rozvoje, které rovněž spočívají i v předvídání a podporování progresivních změn v důsledku zavádění vědeckotechnického rozvoje, které podmiňují racionální a efektivní využívání existujících lidských a materiálních zdrojů, všestranný rozvoj jednotlivce i kolektivů a přeměny ve způsobu života. Naplňování socialistického způsobu života se stává jednou z nejdůležitějších funkcí sociálního rozvoje na všech úrovních. Jde přitom o rozvíjení celého souboru vlastností a hodnot, o vztahy ke společnosti jako celku, o motivaci k jednání, o uspokojování potřeb, formování světového názoru atd.

V souladu s naznačenou koncepcí plánování a řízení sociálního rozvoje na makroúrovni a dalších úrovních je možné vymezit jeho předmět, funkce a priority, stanovit prováděcí opatření a rozpracovat jeho začlenění do hlavních směrů hospodářského a sociálního rozvoje, rozpracovat soustavu cílů, ukazatelů, normativů atd.

Také v zemědělsko-potravinářském komplexu vychází plánování a řízení sociálního rozvoje z jednotného procesu rozvoje socialistické společnosti. Obdobně jako v jiných odvětvích národního hospodářství, mají jednotlivé procesy sociálního rozvoje v ZPoK svá specifika a své odliš-

nosti v rámci obecných znaků, probíhajících v celospolečenském měřítku. Také v souladu s koncepcí plánování a řízení sociálního rozvoje na makroúrovni a na dalších úrovních dochází k vymezení předmětu, funkce, úkolů a k začlenění programů a plánů sociálního rozvoje do národohospodářského plánu odvětví. Tím se sociální rozvoj stává složkou (velice důležitou a cílovou) většího komplexu — hospodářského a sociálního rozvoje. Úrovně a kompletnost tohoto procesu lze zjednodušeně vyjádřit na grafu zobrazujícím komplexní plán ekonomického a sociálního rozvoje, kde s ohledem na mimořádný význam územního aspektu v sociálním rozvoji zemědělství je zahrnuta i územně místní úroveň plánování (K r ů č e k 1985).

Z hlediska vymezení věcného obsahu a kategorií sociálního rozvoje jsou významné jeho dvě základní úrovně. Je to úroveň sociálního rozvoje, probíhajícího na celospolečenské úrovni a naplňujícího cíle sociální politiky socialistického státu (převážně ve formě společenské spotřeby obyvatelstva). Dále je to úroveň podniku jako určitý systém péče o pracující a podnikové společenské spotřeby — v kombinaci (zejména v případě zemědělství s ohledem na plošný aspekt výroby) s úrovní místního územního celku (sociální rozvoj na venkově).

Zatímco sociální rozvoj na první úrovni probíhá v celostátním měřítku a jeho rámec tvoří celospolečenská zákonná opatření (např. zákon o zdraví lidu, zákon o sociálním zabezpečení atd.), základní funkce druhé, podnikové úrovně spočívá především v tom, že první celospolečenskou úroveň (celostátní sociální politiku) doplňuje a rozvíjí v konkrétních podmínkách pracovního a ostatního životního prostředí pracovníků.

Na podnikové úrovni se sociální rozvoj realizuje jako soubor činností, které podnik poskytuje obligatorně ze zákona (např. v oblasti bezpečnosti práce a ochrany zdraví při práci) a bez kterých by nebylo přípustné dané výrobní úseky vůbec provozovat, anebo fakultativně podle svých potřeb a možností. Tento soubor činností a opatření podnik poskytuje svým pracovníkům, jejich rodinným příslušníkům a případně bývalým pracovníkům, důchodcům.

Tento soubor činností doplňuje a rozvíjí opatření celostátní sociální politiky především tím, že:

- řeší diferencované potřeby vyvolané prací v podniku a životem v jeho zájmové, spádové oblasti;

- je spjat s provozem, druhem výrob a hospodářskými výsledky podniku.

Takto pojatý rozvoj je kategorií ekonomickou, sociální a právní. Jako kategorie ekonomická bude i nadále tvořit významnou součást společenské potřeby, určenou pracovníkům určitého podniku a realizovanou prostřednictvím prostředků a sociálních činností podniku. Jejím cílem je uspokojovat oprávněné sociálně ekonomické potřeby související s prací v určitém podniku a životem v jeho zájmové oblasti. Ekonomickou základnu takové podnikové společenské spotřeby tvoří materiálně technické vybavení podniku pro sociální a další činnosti a jeho prostředky preliminované na sociální rozvoj.

Jako kategorie sociální vyjadřuje naplňování sociální funkce podniku, kdy jde o plánovité a cílevědomé úsilí o vytváření podmínek pro

všestranný rozvoj člověka v sociálním systému podniku. Plnění sociální funkce podniku není redukováno na charitativní poskytování určitých činností, ale je v první řadě plánovanou realizací stále se rozvíjejících potřeb pracujících socialistické společnosti, tedy i pracujících v ZPoK. Vytváří podmínky pro stabilizaci pracovníků, jejich politický a odborný růst, pro rozvoj různých forem pracovní iniciativy, společenské angažovanosti a promítá se účinně i do výsledků hospodaření.

Jako kategorie právní je sociální rozvoj určen v zásadě zákoníkem práce a dalšími právními předpisy. Podle původní koncepce obsahovala politický, odborný a kulturní rozvoj pracovníků, péči o jejich pracovní podmínky, zabezpečení pracovníků pro případ nemoci atd. Tato původní, užší koncepce (bez jednotných nástrojů plánování a řízení) byla na základě usnesení ÚV KSČ o kádrové a personální práci (listopad 1970) postupně rozšiřována. Její obsah s určitými doplňky byl již v podstatě totožný s péčí o pracovníky v pojetí Komplexních programů péče o pracující v 6. pětiletce a tento její širší obsah byl dále upřesněn v nových nástrojích programování a plánování sociálního rozvoje v 7. pětiletce.

Sociální rozvoj jako kategorie ekonomická, sociální a právní je logickým dotvářením a zdokonalováním podnikové péče o pracující a stal se nedílnou součástí podnikové společenské spotřeby. Byl to též tento vývoj, který podstatně přispěl k tomu, že programování a plánování sociálního rozvoje jako integrální složka plánovací praxe se v posledním období významným způsobem uplatnily při dalším zlepšování pracovních a ostatních životních podmínek pracovníků v resortu zemědělství a výživy.

Nelze pominout i podíl teorie na tomto výsledku. Soustava zdánlivě abstraktních kategorií zkoumaných v oblasti sociálního rozvoje je odrazem objektivní reality. Jejich poznání je důležité pro vyjádření směru, obsahu i možností řídicí praxe. Proto výzkum těchto složek a jejich objasňování, ač se zdá být někdy příliš složité, je velice praktické a potřebné pro praxi.

VÝZNAM ŘÍZENÍ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE PRO ZLEPŠOVÁNÍ PRACOVNÍCH A ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK

Sociální rozvoj v zemědělsko-potravinářském komplexu se uskutečňuje v širších souvislostech vývoje celé naší společnosti. K jeho pozitivnímu průběhu přispěly významné celospolečenské procesy — překonávání sociálně třídních rozdílů z minulosti, zprůmyslnění celé ekonomiky se širokým zaváděním vědeckotechnického rozvoje, růst ekonomické vyspělosti jednotlivých odvětví materiální výroby včetně zemědělství, kvantitativní a kvalitativní změny ve zdrojích pracovních sil, procesy urbanizace, zvelebování venkova, rostoucí smíšenost jeho obyvatel, sociální jistoty a zvyšování podílu společenské spotřeby obyvatelstva, růst životní úrovně a změny ve způsobu života, případně další specifické jevy vlastní sektoru zemědělství a výživy.

V současné době prochází naše společnost dlouhodobější etapou širokého zavádění vědeckotechnického rozvoje, mnohdy již s prvky postupující vědeckotechnické revoluce. To je provázáno rozvojem výrobních sil a růstem ekonomické vyspělosti společnosti. Tyto skutečnosti se pro-

mítají do růstu důchodů obyvatelstva a odtud dále do růstu hmotné spotřeby. Tím je naznačen jeden aspekt rozvoje, aspekt ekonomický, velice důležitý zejména v počátečních fázích rozvoje. Druhý aspekt představuje široce pojatý sociální rozvoj, charakteristický pro socialistickou společnost. Je výrazem stále naléhavěji se prosazující nutnosti řešit komplexně a pokud možno systémově všechny stránky, jež utvářejí život člověka.

Řešení „mimoekonomických“ otázek má velice významný zpětný vliv na růst produktivity společenské práce, na intenzifikační procesy a růst efektivnosti. To je nesporně dosti pádný důvod, aby se řízení na všech úrovních ještě více zaměřilo na řešení otázek sociálního rozvoje. S touto motivací se však nemůže socialistická společnost spokojit. Nejde jí jen o utilitárně ekonomické cíle, předmětem jejího zájmu je sám člověk, jeho smysluplný a harmonický rozvoj v podmínkách přiměřeného materiálního a duchovního dostatku.

Tyto skutečnosti se plně týkají i sféry zemědělsko-potravinářského komplexu, zvláště zemědělství. Zde je nutné řešit nejen běžné problémy spjaté s rozvojem moderní specializované a koncentrované socialistické velkovýroby, ale musí se současně odstraňovat některé zbývající neopodstatněné rozdíly mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi městem a venkovem, jejichž překonávání je podle klasiků marxismu-leninismu historickou úlohou socialistické společnosti.

V tomto procesu bylo v posledních letech dosaženo nemalých úspěchů, z nichž nejpodstatnější představuje vyrovnaní průměrných odměn v zemědělství průměrným mzdám v národním hospodářství. Nemohly být však ještě plně odstraněny všechny sociálně ekonomické rozdíly, které na některých místech a u některých sociálních skupin přetrvávají. Bylo možné pozorovat, že tyto rozdíly se postupně přesouvají mimo oblast základních materiálních faktorů důchodového charakteru do sféry ostatních pracovních a životních podmínek.

Je proto správné, že koncepce a vlastní praxe řízení a plánování sociálního rozvoje v posledním období, zejména v 6. a 7. pětiletce, nebyla pojata v úzkém slova smyslu jen jako soubor opatření směřujících k vyrovnaní odměn za práci, ale jako plánovitá činnost k dalšímu zlepšování pracovních a životních podmínek a k vyrovnávání zbylých disparitních míst v sociálně ekonomickém postavení pracujících v ZPoK.

SYSTÉM PRACOVNÍCH A ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK

Aby bylo možné zkoumat, usměrňovat a konečně i řídit současný stav a předpokládaný další vývoj pracovních a životních podmínek, které představují podstatnou součást sociálního rozvoje, je nutno zařadit všechny složky a vzájemné souvislosti utvářející tuto oblast do určitého systému.

První sféru tohoto systému představují pracovní podmínky. Lze do nich zahrnout všechny hodnoty, se kterými přichází člověk do styku v pracovním procesu. Jsou utvářeny několika skupina momentů:

— Pracovní síla vstupující do pracovního procesu vkládá do něj část své substance v podobě práce o jisté kvalifikaci, v jisté délce při určitém jejím denním, týdenním a ročním rozložení.

— Za to pobírá ve smyslu ekonomickém a sociálním materiální, příp. morální odměnu (odměnu za práci, pracovněprávní jistoty — právo na práci, dovolenou, sociální zabezpečení, dále sociální postavení, prestiž, společenské uznání atd., popřípadě se v práci jinak realizuje).

— Tento proces vkladu a odměn se uskutečňuje v určitém fyzickém a sociálním pracovním prostředí.

Druhou oblast tvoří ostatní životní podmínky. Zahrnují vše, co tvoří náplň existence pracovní síly mimo práci. Jsou ve vztahu k pracovním podmínkám více rozrůzněné a je možné je vyjádřit ve čtyřech základních okruzích hodnot:

- celková spotřeba hmotných a duchovních statků a služeb;
- objem volného času;
- komplex bytové, občanské a technické vybavenosti;
- životní prostředí (umělé a přírodní).

Rozpojení obou oblastí je motivováno snahou usnadnit jejich zkoumání a v podstatě i řízení. Ve společenské praxi a konečně v životě každého jednotlivce tvoří pracovní a životní podmínky dialektický celek, systém životních podmínek, v jehož rámci prostřednictvím různých vazeb dochází k neustálému koloběhu hodnot, vzájemnému ovlivňování obou sfér (přičemž ovšem podstatnou součástí života člověka je jeho práce — v rozhodující míře jej ovlivňuje a utváří).

Charakter práce se významně promítá do mimopracovního života (a naopak). Na druhé straně snaha zachovat si a formovat určitý způsob života je doprovázena úsilím zvolit si konvenující druh práce bez příliš úzkostlivého přihlížení k důchodovým momentům. Jestliže společnost s dostatečně vysokými průměrnými příjmy začne preferovat volný čas, není již lhostejné, za jak dlouhou pracovní dobu bylo výdělků dosaženo. Z téhož důvodu se negativní hodnotou stávají obecně ty druhy prací, které podmiňují např. nevýhodné rozložení pracovní doby. Podobných a jiných kombinací existuje v tomto systému pracovních a ostatních životních podmínek nemálo. Jejich vznik a hodnocení vychází z uspokojování a rozvoje potřeb člověka.

Do těchto prvků a skupin základních životních hodnot a do jejich vzájemného sepětí se v zemědělství promítají přírodně biologické, společensko-historické a tím i technicko-ekonomické zvláštnosti zemědělské výroby. Nezanedbatelnou roli hrají též specifické zvláštnosti československého osídlení. V takto vymezených konkrétních podmínkách se jednotlivé komponenty pracovních a životních podmínek pracovníků resortu ve srovnání s pracovníky jiných resortů dostávají do relativně výhodných či nevýhodných poloh. Z tohoto srovnání lze pak odvozovat úkoly a priority při řízení sociálního rozvoje v resortu zemědělství a výživy, jejichž řešení je pak základnou pozitivních výsledků, jichž je dosaženo na různých úsecích pracovních a životních podmínek.

Literatura

BAUEROVÁ, J. — KOLÁR, J. — RŮŽIČKA, J.: O sociálním plánování. Bratislava, Práca 1972.

HRONSKÝ, F.: Úlohy a význam plánovania sociálneho rozvoja v socialistickej spoločnosti. Sociológia, 5, 1973, č. 6.

KRŮČEK, Z.: K pojetí sociálního rozvoje v zemědělství. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 21, 1985, č. 1.

RUTKEVIČ, M. N.: Sociálne planovanie v usloviach rozvitogo socializmu. Sociologičeskie issledovanija, 2, 1975, č. 3.

Došlo dne 24. 9. 1985

KRUCH, Z. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): **Увязки и компоненты социального развития в сельском хозяйстве и пищевой промышленности.** Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (1) : 1-12.

Понятие социального развития, суженное лишь вопросами социальных обеспечения и надежности, — уже пройденный этап не только в теории, но и в самой общественной практике. Новое качество социального движения ставит новые требования перед социальным развитием и его регулированием. Таким образом возрастает значение теории, основная функция которой заключается в познании и анализировании новых явлений и процессов, в обобщении прежней практики, а на ее основе по маркс-ленинским методам выявлении закономерных тенденций развития. Также в АПДК управление и планирование социального развития исходят из единого процесса развития социалистического общества. Подобно тому как в других отраслях народного хозяйства, также отдельные процессы социального развития имеют свои специфичности в рамках общих признаков. Сравнение общих признаков со специфическими и обособление основных категорий и является содержанием статьи.

агро-продовольственный комплекс; социальное развитие; управление и планирование; теоретическая трактовка

KRŮČEK, Z. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): **Relationships and Components of the Social Development of Agriculture and in the Food Industry.** Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (1) : 1-12.

The conception of social development that is narrowed down to social security and social assurance has been surpassed not only theoretically, but also in the societal practice. A new quality of social movement makes new demands on the social development and its management. The importance of the theory is growing: its fundamental function is to recognize and analyze new phenomena and processes, to draw general conclusions from the practical experience, and applying this experience and the Marxist-Leninist methods, to reveal regular developmental trends. It is also in the agricultural and food production complex that the management and planning of the social development are derived from the uniform process of development of the socialist society. Analogically, like in the other branches of the national economy, the processes of social development can be described by specific features within the scope of general characteristics. The objective of this article was to confront the specific features and the general characteristics and to define the fundamental categories.

agricultural and food-production complex; social development; management and planning; theoretical treatise

KRŮČEK, Z. (Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha): **Zusammenhänge und Komponenten der sozialen Entwicklung in der Landwirtschaft und in der Lebensmittelindustrie.** Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (1) : 1-12.

Der Begriff soziale Entwicklung begrenzt nur auf die Fragen der sozialen Versicherung und der sozialen Sicherheiten ist überwunden nicht nur in der Theorie sondern auch in der gesellschaftlichen Praxis selbst. Die neue Qualität dieses Bereichs stellt an dessen Leitung höhere Anforderungen. So wächst auch die Bedeutung der Theorie, deren Grundfunktion es ist, die neuen Erscheinungen und Prozesse zu erkennen und zu analysieren, die bisherige Praxis zu verallgemeinern und davon ausgehend, bei Nutzung der marxistisch-leninistischen Methoden, die gesetzmäßigen Trends aufzudecken. Auch im ALK geht die Leitung und Planung der

sozialen Entwicklung aus vom einheitlichen Prozess der Entwicklung der sozialistischen Gesellschaft. Wie auch in anderen Zweigen der Volkswirtschaft haben diese Prozesse ihre Spezifik im Rahmen der gemeinsamen Kennzeichen. Deren Vergleich sowie die Absteckung der Grundkategorien ist Inhalt der Arbeit.

Agrar-Lebensmittelkomplex (ALK); soz. Entwicklung; Leitung und Planung; theor. Aspekte

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy,
Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
